
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.48

О. В. Мілінчук, к. е. н., доцент

**СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ
В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Анотація. Визначено необхідність дослідження соціального туризму в контексті цілей сталого розвитку, розглянуто характерні ознаки соціального туризму, функції та принципи, узагальнено існуючу систему соціального туризму в Україні та взаємоузгоджені цілі сталого розвитку в розрізі економічної, соціальної та суспільної площин соціального туризму.

Ключові слова: соціальний туризм; соціальне підприємництво в туризмі; соціально-орієнтоване туристичне підприємство; сталий розвиток.

О. В. Милинчук, к. э. н., доцент

**СУЩНОСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦИАЛЬНОГО ТУРИЗМА
В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ**

Аннотация. В статье определена необходимость исследования социального туризма в контексте устойчивого развития, рассмотрены характерные признаки социального туризма, функции и принципы; обобщена существующая система социального туризма в Украине, согласованы цели устойчивого развития с экономической, социальной и общественной плоскостями социального туризма.

Ключевые слова: социальный туризм; социальное предпринимательство в туризме; социально-ориентированное туристическое предприятие; устойчивое развитие.

O. V. Milinchuk, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor**ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF SOCIAL TOURISM
WITHIN SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Abstract. The necessity of study of social tourism within the concept of sustainable development is determined, the features of social tourism, functions and principles are considered, the existing system of social tourism in Ukraine is observed and the mutually agreed goals of sustainable development in the context of economic, public and social characteristics of social tourism are generalized.

Keywords: social tourism; social entrepreneurship in tourism; socially-oriented tourism enterprise; sustainable development.

Актуальність теми дослідження. У 2015 р. в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у м. Нью-Йорк відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку третього тисячоліття у формі підсумкового документу «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р.», що включає опис 17 Цілей Сталого Розвитку (ЦСР) та 169 завдань [6].

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 р. на засадах принципу «Нікого не залишити осторонь» було започатковано інклюзивний процес адаптації ЦСР. Протягом 2016 р. в Україні було проведено низку національних та регіональних консультацій. Кожну глобальну ціль було розглянуто з урахуванням специфіки на-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ціонального розвитку. Національні ЦСР стали основою для інтеграції зусиль, спрямованих на забезпечення економічного зростання, соціальної справедливості та раціонального природокористування. Серед переліку завдань, що сприяють забезпеченню реалізації поставлених 17 ЦСР, як на міжнародному, так і на національному рівнях є сталий розвиток туризму. За даними національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», яку було підготовлено та представлено Міністерством економічного розвитку і торгівлі України у 2017 р., необхідність розвитку туризму підкреслено в межах цілі 11 «Сталий розвиток міст і громад» [6].

Впливову роль туризму для реалізації затверджених 17 ЦСР було підкреслено проголошенням 2017 р. Міжнародним роком сталого розвитку туризму. За сприяння Всесвітньої туристичної організації, спеціалізованого агентства ООН у справах туризму, протягом року проводилась робота з підвищення обізнаності урядів, компаній і туристів про можливості у перетворенні туризму на каталізатор позитивних змін. Значення туризму підкреслювалось у таких п'яти областях, як: всебічний і стійкий економічний розвиток; соціальне залучення, зайнятість і подолання бідності; ефективне використання ресурсів, охорона навколишнього середовища та кліматичні зміни; культурні цінності, різноманітність і спадщина; взаєморозуміння, мир і безпека. Таким чином, актуалізувалась роль туризму як феномену, що сприяє соціальному, культурному, політичному та економічному розвитку. Особливої уваги в контексті досягнення ЦСР потребує соціальний туризм, який може виступати вектором соціального розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній навчальній і науковій літературі розгляду питанням соціального туризму, його сутнісним характеристикам приділяється незначна увага. Окремі аспекти соціального туризму розкрито в працях Гопкало Л.В., Колотухи О.В., Кляпа М.П., Шандора Ф.Ф. [1; 2; 3]. Окремим напрямом наукових досліджень в зарубіжній літературі є соціальне підприємництво в туризмі [7].

Якщо поняття «соціальний туризм» вищезазначеними авторами розглядається як вид туризму, який субсидується з коштів виділених державою, спеціальними фондами, підприємствами та іншими джерелами фінансування з метою відновлення здоров'я і працездатності людини, сприяє соціальному, культурному, духовному розвитку суспільства та розвитку внутрішнього і в'їзного туризму [1, с. 140], то поняття «соціальне підприємництво в туризмі» визначають як процес формування та прийняття рішень для вирішення соціальних, екологічних та економічних проблем туристичної дестинації шляхом мобілізації ідей, можливостей, ресурсів в межах та за межами такої дестинації, які необхідні для її сталої соціальної трансформації [7, с. 6].

Постановка проблеми. Віддаючи належне вагомості наукових результатів зазначених авторів, слід відмітити наявність ряду невирішених питань, пов'язаних із визначенням сутнісних характеристик соціального туризму, складових системи соціального туризму, його принципів та функцій. В дослідженні доцільно врахувати особливості реалізації програм соціального туризму в Україні та їх вплив на досягнення цілей сталого розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та виокремлення сутнісних характеристик соціального туризму в контексті цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Наукове обґрунтування соціального туризму як окремого феномена в туристичній сфері, що виникає внаслідок забезпечення можливостями відпочинку економічно слабких чи неблагополучних соціальних елементів, було вперше запропоновано швейцарським професором Вольтером Ханзікером у 1951 р. Вчений наголошував на урядовій підтримці програм соціального туризму, ставши одним із розробників концепції Швейцарського туристичного фонду збереження (Schweizerische Reisekasse or Reka), метою діяльності якого було забезпечення відпочинком малозабезпечених сімей [8, с. 405].

Міжнародне визнання явище соціального туризму отримало в матеріалах генерального секретаріату Світової Туристичної Організації (ЮНВТО) на конференції в Манілі (1980 р.) В розділі «Найважливіші завдання в напрямку туризму» зазначено: «...Держави, в яких суспільною засадою є оплачувані відпустки, повинні дбати, щоб ця засада не була чисто формальною, тобто повинні робити, за узгодженням з виробничими підприємствами і професійними організаціями,

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

відповідні кроки, направлені на покращення використання відпусток всіма громадянами» [4].

З 1963 р. в Бельгії почало діяти Міжнародне бюро соціального туризму (з 2010 р. – Міжнародна організація соціального туризму, ISTO). В підтвердження задекларованих цілей соціального туризму у Манільській декларації, Генеральною асамблеєю Міжнародного бюро соціального туризму було ініційовано та прийнято Монреальську декларацію «До гуманного та соціального бачення туризму» (1996 р.) Декларація містить 15 статей. У ній розкривається значення соціального туризму у всіх аспектах. Соціальний туризм проголошується «високим ідеалом перед обличчям дискримінації і проблем інтеграції. Одночасно з глобальним процесом розмивання границь між робочим часом і часом відпочинку ми спостерігаємо в деяких країнах недопустимі форми експлуатації місцевого населення» [5]. Положення Монреальської декларації наголошують на необхідності участі у боротьбі проти дискримінації прав людини (осіб з іншою культурою, з обмеженими доходами і можливостями або тих, які проживають в країнах, що розвиваються) [5].

У час економічної кризи та політичних ігор брак грошей актуалізує проблему реалізації права на відпочинок та відновлення сил, а соціальний туризм – це один з видів туризму, який розвивається в усіх країнах світу в більшій чи меншій мірі залежно від їх економічної та політичної успішності з метою зробити туризм більш доступним для всіх верств населення.

В економічно розвинутих державах туризм носить соціальний характер і відіграє важливу роль в суспільно-господарському житті. Наприклад, у Швеції в Державному бюджеті витрати на фінансове забезпечення соціального туризму закладені в статті «Підтримка соціальної сфери»; крім отриманих бюджетних коштів соціально-орієнтовані підприємства сфери туризму співпрацюють з різними соціальними фондами та організаціями. Аналогічно у Франції в окремій статті бюджету «Кошти на розвиток туристичної сфери» окремим підпунктом виділяються кошти на розвиток соціально-орієнтованих підприємств сфери туризму. В Україні більшість соціально-орієнтованих підприємств знаходяться в підвідомчому підпорядкуванні Федерації профспілок України, Фонду соціального страхування України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства транспорту України, інших міністерств та відомств.

На сучасному етапі концепція соціального туризму базується на трьох основних принципах:

1) забезпечення відпочинком і оздоровленням кожного члена суспільства шляхом залучення в середовище туризму людей з низьким рівнем доходів;

2) субсидіювання туристських поїздок незаможних громадян;

3) участь державних і суспільних структур у розвитку туризму [3, с.125].

При дослідженні соціального туризму акцентується увага на малозабезпечених верствах населення, але до соціальних туристів доцільно відносити і працюючих осіб із середнім достатком, що користуються державними соціальними пільгами та дотаціями з туристичною метою.

Основними функціями соціального туризму є економічна, політична, соціокультурна, екологічна, навчальна, виховна, лікувально-оздоровча. Спеціальними функціями є наступні:

1) відновлення здоров'я і працездатності соціальних туристів, сприяння соціальному, культурному, духовному розвитку суспільства та розвитку внутрішнього і в'їзного туризму;

2) стимулювання інтеграційних процесів шляхом полегшення прийняття інших культур, місць, звичаїв соціальними туристами;

3) сприяння розвитку туристичної інфраструктури соціально-орієнтованих підприємств, розбудові матеріально-технічної бази засобів розміщення і харчування, розвитку окремих регіонів;

4) розвиток інших видів туризму, якими займатимуться соціальні туристи залежно від географії, мети подорожі тощо, що дозволяє досягнути цілей сталого розвитку туризму з точки зору економічного, соціального й екологічного його значення.

Узагальнення сутності соціального туризму, принципів та функцій його функціонування, вітчизняного та закордонного досвіду дозволяє визначити суб'єктів соціального туризму – соціальні туристи; соціально-орієнтовані підприємства, що надають комплексні соціальні послуги; фонди, які формуються з коштів державного бюджету, позабюджетні фонди центральних та місцевих органів влади, міжнародні фонди, фонди підприємств, фонди соціальних організацій (профспі-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

лок, релігійних, благодійних та ін.), а також інші інституції, що повністю або частково фінансують споживання соціально-орієнтованих туристичних послуг та виступають гарантами реалізації права людини на відпочинок і оздоровлення.

Взаємозв'язок суб'єктів соціального туризму представлено на Рис. 1.

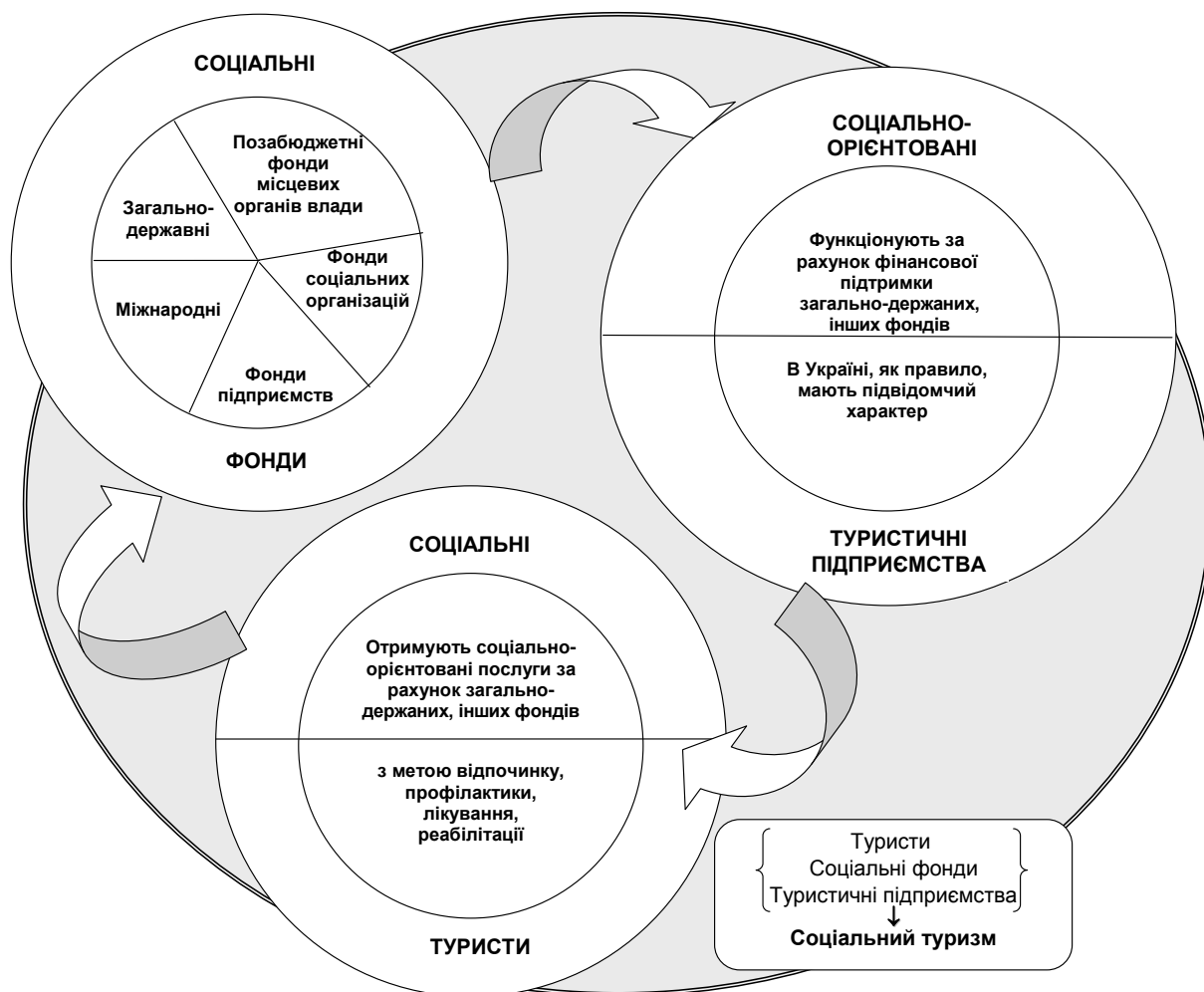

Рис. Схеми функціональних зв'язків між суб'єктами соціального туризму

Джерело: узагальнено автором

Історично склалося, що соціальний туризм є суперечливим суспільно-економічним явищем: з одного боку, є важливою складовою відновлення сил населення країни, а з іншого – неприбутковим видом діяльності. Діяльність соціально-орієнтованих підприємств спрямована на досягнення соціального ефекту та створює благо для окремих груп населення та суспільства в цілому. Узагальнюючи передумови функціонування соціально-орієнтованих туристичних підприємств зазначимо, що позитивна динаміка можлива лише в економічному середовищі, для якого характерні солідарність і продумана соціальна політика, так як їх діяльність залежить від ефективності системи управління на макро- і мікрорівнях.

Соціальний туризм доцільно розглядати в контексті завдань та цілей державної соціальної політики. Крім соціальної функції, що особливо важливо для підростаючого покоління, осіб «тре-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

тього віку» та інвалідів, соціальний туризм виконує виховну суспільну функцію, стимулюючи громадську активність людей.

Узагальнюючи вищеописане, соціальний туризм доцільно вивчати у трьох площинах: економічній, соціальній та суспільній (Табл. 1).

Окремим важливим завданням є визначення ролі соціального туризму в досягненні цілей сталого розвитку на прикладі України. В даній статті було обрано три ключові цілі сталого розвитку, які досягаються у взаємозв'язку з розвитком системи соціального туризму (Табл. 1).

Характеризуючи рівень сталого розвитку міст і громад в Україні та рівень розвитку туризму в них, слід зазначити несприятливі умови середовища існування у містах. Внаслідок відсутності системного підходу через брак сучасних генеральних планів розвитку міста та недостатнє фінансування, розвиток комунальної, соціальної, транспортно-шляхової, торговельної та побутової інфраструктури відбувається хаотично, що призводить до невідповідності інфраструктури міста зростаючим потребам громади. Тому на рівні окремого міста, громади варто забезпечити розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції. Перераховані заходи сприятимуть збереженню культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору та ефективного використання даних об'єктів в програмах соціального туризму [6, с. 84-89].

Таблиця 1

Взаємоузгоджені цілі сталого розвитку в розрізі економічної, соціальної та суспільної площин соціального туризму

Площина досліджень	Цілі сталого розвитку	Характеристика
Економічна	Ціль 11. Сталий розвиток міст і громад	Різновид будь-яких видів туризму, що субсидується з коштів, виділених на соціальні потреби, в цілях створення умов для подорожей школярам, молоді, пенсіонерам, інвалідам, ветеранам війни і праці, та іншим громадянам, яким держава, державні і недержавні фонди, інші благодійні організації і фонди здійснюють соціальну підтримку, як найменш забезпеченій частині населення при використанні їх права на відпочинок.
Соціальна	Ціль 10. Скорочення нерівності	Туристична діяльність, спрямована на реалізацію потреб людини у спілкуванні, обмінах та пізнанні; це фактор соціальної політики держави та суспільства, реалізації соціальних функцій громадських організацій, які передбачають цілеспрямоване виховання та розвиток громадян, а саме: гармонійний розвиток особистості; постійно зростаюча пізнавально-виховна спрямованість; визнання рівних прав народів, самобутності їхніх культур та моральних цінностей; соціальний туризм в силу свого впливу на фізичне та психологічне здоров'я людей, є фактором, що впливає на соціальну рівновагу, підвищення трудової активності колективів, особистого і суспільного добробуту. Реалізує задуми різних суспільних організацій, направлені на недопущення до повної залежності вільного часу працівників, молоді, пенсіонерів від торговельного сектору, і щоб той час не став додатковим чинником суспільної нерівності.
Суспільна	Ціль 16. Мир, справедливість та сильні інститути	Це право на відпочинок і, зокрема, право на відпустку і свободу подорожування і туризму, що є природним наслідком права на працю, визнаються Всесвітньою декларацією прав людини, а також в законодавстві багатьох країн в якості елементів розвитку людської сутності. Підтверджує обов'язок суспільства надавати своїм громадянам реальні, ефективні і недискримінаційні можливості доступу до туризму. Такі умови повинні відповідати пріоритетам, законодавству і традиціям кожної відповідної країни.

Джерело: складено на основі [1; 6]

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Якщо упродовж 2004-2013 рр. Україна демонструвала впевнене зростання доходів усіх верств населення (у середньому на 7,2 % щорічно) за відсутності виражених відмінностей між децильними групами населення, то внаслідок кризи у 2014 р. реальні доходи населення знизилися на 11,5 %. Існуюча економічна нерівність провокує появу інших форм нерівності, зокрема обмежує можливості бідних верств населення брати участь у соціальному, економічному і політичному житті. Нестача доходів для задоволення базових потреб, спричинює неможливість отримати якісні туристичні послуги навіть працюючому населенню. Тому фінансування державних програм соціального туризму дозволить запобігати проявам дискримінації в суспільстві, забезпечать доступність послуг соціальної сфери [6, с. 78-80].

Суспільна площина соціального туризму базується на праві на відпочинок і зокрема праві на відпустку і свободу подорожування, що є природним наслідком права на працю, визнаються Всесвітньою декларацією прав людини, а також в законодавстві багатьох країн в якості елементів розвитку людської сутності. Досягнення даної цілі можливе лише за умови ефективної роботи всіх інституцій в країні, зокрема судової.

Право на відпочинок передбачає викоринення усіх форм експлуатації людей. Виявлення усіх форм експлуатації та протидія їм засобами правоохоронних органів та організацій громадянського суспільства є важливим, але не менш значущими напрямками є розширення можливостей працевлаштування, посилення дієвості та цільового характеру соціальної допомоги, задіяння інструментів соціального залучення, зокрема інструментами соціального туризму.

В існуючих умовах військового конфлікту на території України та значної кількості внутрішньоопереміщених осіб (понад 1,5 млн. осіб), більшість з яких становлять жінки з дітьми та особи похилого віку, важливим є охопити соціальним туризмом дану групу населення в межах державної соціальної політики. Особливої уваги потребує реабілітація та оздоровлення учасників Антитерористичної операції (АТО). Представники Спілки ветеранів АТО працюють із соціально-орієнтованими підприємствами сфери туризму в напрямі підвищення якості обслуговування учасників АТО, створення спеціальних умов перебування воїнам, що отримали поранення і потребують реабілітації в санаторіях [6, с. 118-121].

Досягнення цілі щодо розбудови миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях є винятково важливим чинником розвитку країни. Від досягнення цієї цілі в Україні значною мірою залежить досягнення всіх інших цілей сталого розвитку.

Висновок. На даному етапі Україна формує власну модель ринкової економіки, в якій соціальна складова повинна зайняти вагоме місце. Рівень розвитку соціального туризму в окремій країні є індикатором рівня розвитку суспільства, рівнем усвідомлення державних та інших приватних й громадських організацій цінності здоров'я людини, необхідності відпочинку незалежно від віку, світогляду, релігійної чи політичної приналежності, рівня доходу, тощо. На сьогодні за метою і характером економічної діяльності в Україні можна виділити соціально-орієнтовані комерційні туристичні підприємства, які прагнуть отримувати прибуток на відповідній стадії життєвого циклу; та некомерційні, що створюються з метою надання суспільних медичних послуг й надають пріоритетне значення у своїй діяльності соціальним цілям та не ставлять за мету отримання прибутку. До неприбуткових належать підприємства сфери туризму, які повністю утримуються за рахунок Державного бюджету, місцевих бюджетів чи знаходяться на балансі інших юридичних осіб (санаторії, санаторії-профілакторії, табори відпочинку тощо). В умовах сталого розвитку економіки та досягнення задекларованих та прийнятих Україною 17 цілей сталого розвитку важливим напрямком державної політики в галузі повинна стати підтримка існуючих некомерційних соціально-орієнтованих підприємств та сприяння підвищенню якості соціальних туристичних послуг, що ними надаються.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Література

1. Гопкало, Л. М. Соціальний туризм у контексті розвитку ринкової економіки / Л. М. Гопкало // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2004. – № 2. – С. 39-48.
2. Кляп, М. П. Сучасні різновиди туризму: навч. посібник. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – Знання : Київ, 2011 – 334 с.
3. Колотуха, О. В. Соціальний туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О. В. Колотуха // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 176. – С. 125-127.
4. Манільська декларація по світовому туризму, Мадрид, 1981. – С. 160.
5. Монреальська декларація генеральної Асамблеї БІТС «До гуманного та соціального бачення туризму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cett.es/totcett/files/pdf/article/ca_ES/493.pdf. – Назва з екрана.
6. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» [Електронний ресурс]. – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. – Режим доступу: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf. – Назва з екрана.
7. Sheldon, Pauline J., and Roberto Daniele. *Social Entrepreneurship and Tourism*. Springer International Publishing, 2017. – 332 с.
8. Minnaert Lynn, Robert Maitland, Graham Miller. *What is social tourism?* – 2011. – P. 403-415.

References

1. Hopkalo, L. M. (2004). *Sotsialnyi turyzm u konteksti rozvytku rynkovoї ekonomiky* [Social tourism in the context of the development of a market economy]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Kyiv National Trade and Economic University*, 2, 39-48 [in Ukrainian].
2. Kliap, M. P., Shandor, F. F. (2011). *Suchasni riznovydy turyzmu* [Modern types of tourism]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
3. Kolotukha, O. V. (2009). *Sotsialnyi turyzm v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku* [Social tourism in Ukraine: problems and prospects of development]. *Kultura narodov Prychornomor'ia – Culture of the peoples of the Black Sea region*, 176, 125-127 [in Ukrainian].
4. *Manil'ska deklaratsiia po svitovomu turyzmu* [Manila Declaration on World Tourism]. (1981). Madrid [in Ukrainian].
5. Du Tourisme Social Au Tourisme Solidaire. (n.d.). www.cett.es. Retrieved from http://www.cett.es/totcett/files/pdf/article/ca_ES/493.pdf [in Spanish].
6. *Natsionalna dopovid «Tsili staloho rozvytku: Ukraina»* [National Report "Sustainable Development Goals: Ukraine"]. (2017). un.org.ua. Retrieved from http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf [in Ukrainian].
7. Sheldon, P. J., Daniele, R. (2017). *Social Entrepreneurship and Tourism*. Springer International Publishing [in English].
8. Minnaert, L., Maitland, R., Miller, G. (2011). *What is social tourism?* London: Routledge [in English].

Надійшла 22.11.2018